

Mowa nienawiści

Znak jakości przyznany CBOS przez
Organizację Firm Badania Opinii i Rynku 23 stycznia 2019 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Świętojerska 5/7, 00-236 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

SPIS TREŚCI

Czym jest mowa nienawiści?	2
Percepcja mowy nienawiści.....	4
Przyzwolenie na hejt i własne doświadczenia	9
Wolność słowa i jej ograniczenia	13

Potocznie mowa nienawiści (ang. *hate speech*) może być rozumiana dość szeroko, zwłaszcza jeśli za punkt odniesienia przyjmimy popularność w ostatnim czasie terminu „hejt”, którym etykietuje się wszelkie przejawy wrogich, obraźliwych wypowiedzi niezależnie od tego, kogo lub czego one dotyczą. W takim najszerszym ujęciu mianem mowy nienawiści można by określić np. szydzenie z czyichś przekonań czy poglądów politycznych. Bardziej precyzyjnej definicji dostarcza polskie prawo, konkretnie kodeks karny (m.in. artykuły: 256, 257, 119), który penalizuje nawoływanie do nienawiści i groźby z powodu przynależności narodowej, etnicznej i wyznaniowej oraz ze względu na bezwyznaniowość. To ujęcie wydaje się jednak dość wąskie. Jeśli przyjmujemy, że mowa nienawiści obejmuje przemoc werbalną wobec grup i osób ze względu na określoną cechę, która je charakteryzuje i która jest w zasadzie niezbywalna, to w Polsce brakuje prawnej ochrony przed mową nienawiści ze względu na wiek, niepełnosprawność, orientację seksualną czy tożsamość płciową. Rzecznik Praw Obywatelskich Adam Bodnar postuluje nowelizację kodeksu karnego i objęcie przepisami także innych grup narażonych na dyskryminację oraz wprowadzenie ustawowej definicji mowy nienawiści. Mogłaby ona bazować na szeroko stosowanej, choć niewiążącej definicji Rady Europy¹, zgodnie z którą mową nienawiści jest „każda forma wypowiedzi, która rozpowszechnia, podżega, propaguje lub usprawiedliwia nienawiść rasową, ksenofobię, antysemityzm lub inne formy nienawiści oparte na nietolerancji, włączając w to nietolerancję wyrażaną w formie agresywnego nacjonalizmu lub etnocentryzmu, dyskryminacji lub wrogości wobec mniejszości, migrantów lub osób wywodzących się ze społeczności imigrantów”².

W ramach badania³ chcieliśmy się dowiedzieć, w jakim stopniu mowa nienawiści funkcjonuje w świadomości społecznej, jak jest rozumiana oraz gdzie występuje, kto jest jej nadawcą, a kto adresatem. Interesowały nas również własne doświadczenia respondentów: czy sami wypowiadali się obraźliwie o innych ze względu na pewne ich cechy – nie tylko te z repertuaru mowy nienawiści – oraz czy ktoś odniósł się do nich w taki sposób. W tym kontekście poruszyliśmy też problem wolności słowa.

¹ Rekomendacja R 97(20) Komitetu Ministrów Rady Europy. <https://rm.coe.int/opening-session-2-parmar-the-legal-framework-for-addressing-hate-speech/16808ee4bf>

² 20 rekomendacji RPO. Adam Bodnar o sposobach rozwiązywania problemu mowy nienawiści, www.rpo.gov.pl/pl/content/20-rekomendacji-rpo-adam-bodnar-o-sposobach-rozwiazywania-problemu-mowy-nienawisci

³ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (350) przeprowadzono metodą wywiadów bezpośrednich (face to face) wspomaganych komputerowo (CAPI) w dniach 4–11 lipca 2019 roku na liczącej 1077 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

CZYM JEST MOWA NIENAWIŚCI?

Zanim w trakcie badania posłużyliśmy się określoną definicją, poprosiliśmy respondentów o to, aby powiedzieli, czym, ich zdaniem, jest mowa nienawiści. Najbardziej liczna grupa odpowiedzi odnosi się do tego, jak przejawia się to zjawisko (43%). Wśród nich najczęściej określa mowę nienawiści jako wyraz braku szacunku, pogardy wobec innych, poniżanie, upokarzanie, naruszanie godności – ogólnie rzecz biorąc – wyrządzanie krzywdy za pomocą słów (22%). Dla jednej szóstej ankietowanych (16%) jest to forma agresji słownej, obrażania, opierająca się na stosowaniu wyzwisk, obelg, przekleństw. Siedmiu na stu badanych (7%) mowę nienawiści rozumie jako podżeganie do nienawiści, „szczucie jednych na drugich” oraz nawoływanie do przemocy, które może przełożyć się na przemoc fizyczną. Łączy się to w pewnej mierze z określaniem tego zjawiska jako formy dyskryminacji, wykluczenia, dzielenia ludzi na lepszych i gorszych (4%). Czterech na stu respondentów (4%) akcentuje aspekt fałszowania rzeczywistości, posługiwania się nieprawdą w mówieniu o innych. Bardzo nieliczne głosy wprost odwołują się do kwestii prawnych i penalizacji wypowiedzi ze spektrum mowy nienawiści.

Więcej niż co piąty badany (22%) opisuje mowę nienawiści przez podanie jej przyczyn, określenie tego, co ją wywołuje. Najczęściej wymieniają oni pewne negatywne emocje, m.in. nienawiść, poczucie niechęci, wrogość (9%), a także zazdrość i zawiść (6%). Jedna dwudziesta (5%) odbiera mowę nienawiści jako przejaw nietolerancji, uprzedzeń, braku empatii i wyrozumiałości wobec innych ludzi. Nieliczni tłumaczą ją problemami komunikacyjnymi – brakiem woli porozumienia oraz nastawieniem na konflikt (1%) lub też brakiem kultury, ogłady i głupotą (1%).

Mniej więcej jedna ósma ankietowanych (12%) definiując mowę nienawiści, odnosi się do tego, kogo (jakich osób czy grup) lub czego (jakich cech) te wypowiedzi dotyczą. Najwięcej wskazań w tej szerszej kategorii dotyczy obrażania ze względu na kolor skóry (rasę), pochodzenie etniczne (5%) oraz przekonania i poglądy polityczne (4%). Rzadziej mówiono o religijności, wyznaniu (2%), orientacji seksualnej (2%) lub statusie społeczno-ekonomicznym (1%), w przypadku którego akcentowano głównie biedę i bezdomność. Marginalnie wspomniano o hejcie ze względu na płeć, wiek (starość), chorobę lub niepełnosprawność.

Czym jest, Pana(i) zdaniem, mowa nienawiści?

Jak się przejawia?	Brak szacunku, pogarda, umniejszanie wartości, naruszanie godności, szkalowanie, poniżanie, wyrządzanie krzywdy słowami	21,7%	43,2%
	Obrażanie, agresja słowna; wyzwiska, obelgi, przekleństwa	16,4%	
	Podżeganie do nienawiści, nawoływanie do przemocy, groźby, szczucie jednych na drugich; może przekładać się na przemoc fizyczną	7,0%	
	Posługiwanie się kłamstwem, nieprawdą, fałszowanie rzeczywistości	4,4%	
	Dzielenie ludzi na lepszych i gorszych, wykluczanie, dyskryminacja, utrwalanie stereotypów	4,0%	
	Łamanie prawa lub zachęcanie do jego złamania; przestępstwo	0,3%	
Skąd się bierze, co za nią stoi?	Nienawiść (hejt), niechęć, antypatia, wrogość, złość	8,7%	21,5%
	Zazdrość, zawiść	6,1%	
	Nietolerancja, uprzedzenia, brak wyrozumiałości, empatii	5,2%	
	Złe emocje, zła energia, negatywizm	1,7%	
	Brak woli porozumienia, rozmawiania; nastawienie na spór, konflikt, kłótnie	1,1%	
	Brak kultury, oglądy, głupota	0,8%	
Kogo / czego dotyczy?	Dotyczy jakiejś cechy, przynależności do jakiejś grupy – ogólnie	2,4%	11,5%
	Dotyczy rasy, koloru skóry, narodowości, obcokrajowców	4,8%	
	Dotyczy poglądów politycznych, światopoglądu	4,1%	
	Dotyczy religijności, wiary (w tym obraza uczuć religijnych)	2,2%	
	Dotyczy orientacji seksualnej, homoseksualności	1,5%	
	Dotyczy statusu społeczno-ekonomicznego, np. biedy, bezdomności, braku wykształcenia	0,8%	
	Dotyczy płci (także zmiany płci)	0,2%	
	Dotyczy starszego wieku, starości	0,2%	
	Dotyczy niepełnosprawności, choroby	0,1%	
Gdzie się pojawia / kto ją stosuje?	Polityka (język polityki), politycy	4,8%	10,4%
	Wypowiedzi w internecie	2,3%	
	PiS, obecny rząd i podległe mu instytucje, np. TVP	1,9%	
	Media (głównie telewizja)	0,9%	
	Faszyści, chuligani, kibole	0,6%	
	PO, Koalicja Obywatelska (Europejska), opozycja	0,5%	
	Kościół, księża	0,4%	
	Środowiska liberalne obyczajowo, LGBT	0,3%	
	Obywatele wobec rządzących, polityków	0,1%	
	Próba cenzury, wymuszenia politycznej poprawności; nie ma czegoś takiego, jak mowa nienawiści	0,8%	
	Ogólniki, wypowiedzi niezrozumiałe i nie na temat	5,8%	
	Trudno powiedzieć / odmowa odpowiedzi / brak odpowiedzi	27,7%	

Odsetki nie sumują się do 100, ponieważ ankietowani mogli podać więcej niż jedną definicję

Co dziesiąty badany (10,4%) opisywał mowę nienawiści poprzez obszary, w których ona występuje. Najliczniej wiązano ją z językiem polityki (4,8%). Niekiedy precyzowano, że chodzi o polityków Prawa i Sprawiedliwości, obecny rząd i podległe mu instytucje (1,9%) lub polityków opozycji, PO lub Koalicji Obywatelskiej (0,5%). Niektórzy jako przestrzeń, w której dominuje mowa nienawiści, wskazywali ogólnikowo internet (2,3%) lub media (0,9%). Sporadycznie w deklaracjach pojawiały się pewne grupy czy środowiska, np. faszyci, kibole, Kościół katolicki i księża, środowiska liberalne obyczajowo (m.in. LGBT).

Znaczna część badanych nie potrafiła powiedzieć, czym jest mowa nienawiści (27,7%) lub też definiowała ją w sposób bardzo ogólnikowy lub niezrozumiały (5,8%).

PERCEPCJA MOWY NIENAWIŚCI

Z deklaracji badanych wynika, że większość Polaków dostrzega mowę nienawiści. Z wypowiedziami, które obrażały innych ze względu na takie cechy, jak rasa, kolor skóry, wyznanie (lub jego brak), narodowość, pochodzenie etniczne, orientacja seksualna, płeć, wiek czy niepełnosprawność zetknęło się niemal trzy piąte ankietowanych (57%), przy czym niemal wszyscy z tej grupy (54%) więcej niż raz. Dwanaście lat temu, kiedy po raz pierwszy badaliśmy percepcję mowy nienawiści, odsetki te były wyraźnie niższe – obejmowały około dwóch piątych ankietowanych, natomiast ponad połowa twierdziła, że nie zetknęła się z takimi wypowiedziami. Zmianę w percepcji mowy nienawiści można uzasadnić co najmniej na dwa sposoby: po pierwsze faktycznym wzrostem skali występowania tego typu wypowiedzi, co jest związane z rozpowszechnieniem się internetu, który jest jednym z ich głównych nośników (w 2007 roku korzystało z niego niespełna dwie piąte dorosłych Polaków, a obecnie robi to niemal siedmiu na dziesięciu⁴), a po drugie – wzrostem świadomości społecznej i wrażliwości na tego typu komunikaty.

⁴ Więcej w komunikacie CBOS „Korzystanie z internetu”, lipiec 2019 (oprac. M. Feliksiak).

RYS. 1. Czy spotkał(a) się Pan(i) z wypowiedziami – ustnymi lub pisemnymi – które obrażały, wyszydzały lub dyskryminowały innych z przyczyn całkowicie lub częściowo od nich niezależnych, np. dotyczyły ich rasy, koloru skóry, wyznania (lub braku wyznania), pochodzenia narodowego lub etnicznego, orientacji seksualnej, płci, wieku, niepełnosprawności itp.?

* W 2007 roku lista przykładów sformułowana była nieco inaczej („np. dotyczyły rasy, wyznania, narodowości, pochodzenia społecznego, preferencji seksualnych itp.”)

Percepcja mowy nienawiści różni się w zależności od społeczno-demograficznych cech badanych. Jej dostrzeganiu sprzyja przede wszystkim młody wiek (szczególnie często stykają się z nią najmłodsi respondenci), a także wyższe wykształcenie (w mniejszym stopniu również średnie), zamieszkiwanie w największych (półmilionowych lub większych) i średnich (od 20 000 do 99 999 ludności) miastach. Wyróżniają się także ankietowani uzyskujący dochody *per capita* wynoszące co najmniej 1800 zł. Istotne w tym względzie są również poglądy polityczne. Z mową nienawiści znacznie częściej stykają się osoby identyfikujące się z lewicą niż prawicą. Ci, którzy nie odnotowali tego typu wypowiedzi, to relatywnie często badani mający powyżej 54 lat, zwłaszcza 65 lat i więcej, mieszkańcy wsi, respondenci deklarujący wykształcenie podstawowe lub zasadnicze zawodowe, uzyskujący niskie dochody *per capita* (poniżej 1300 zł) oraz niezadowoleni ze swojej sytuacji materialnej (zob. tabelę aneksową 1).

Ankietowanych, którzy zetknęli się z mową nienawiści, zapytaliśmy o to, gdzie na ogół ona występuje oraz kto przeważnie jest jej nadawcą, a kto adresatem. Z doświadczeń badanych wynika, że mowa nienawiści najczęściej jest obecna w internecie (65%), w drugiej kolejności – w telewizji (57%). Niespełna połowa (45%) słyszy ją w miejscach publicznych, np. na ulicy, a jedna trzecia (33%) dostrzega tego typu napisy na murach i ścianach budynków. W 2007 roku ten ostatni nośnik mowy

nienawiści był wskazywany najczęściej, a telewizja plasowała się na drugim miejscu⁵. Jeśli chodzi o media, na częstą obecność mowy nienawiści w prasie wskazuje 16%, a w radiu 8% badanych. Co dziesiąty ankietowany (10%) widział takie treści na transparentach, plakatach lub ulotkach. Zbliżony odsetek (12%) słyszy tego typu wypowiedzi w miejscu pracy lub nauki, a nieco mniejsza grupa (8%) – w swoim domu.

CBOS

RYS. 2. Gdzie najczęściej spotykał(a) się Pan(i) z takimi wypowiedziami?

ODPOWIEDZI ANKIETOWANYCH, KTÓRZY ZETKNĘLI SIĘ Z MOWĄ NIENAWIŚCI (N=614)

Odsetki nie sumują się do 100, ponieważ ankietowani mogli udzielić więcej niż jednej odpowiedzi

Część respondentów wymieniła jeszcze inne miejsca, nieuwzględnione w ankiecie, w których pojawia się, ich zdaniem, mowa nienawiści, np. konkretne miejsca publiczne, jak przystanki, dworce, autobusy, pociągi, a także podwórka, sklepy, bary i kina. Niektórzy podawali również okoliczności, takie jak spotkanie towarzyskie, rozmowa ze znajomymi.

Kto przeważnie jest nadawcą mowy nienawiści? Relatywnie najwięcej badanych twierdzi, że tego typu obraźliwe dla różnych kategorii osób komunikaty wypowiadają użytkownicy internetu (55%), co koresponduje z wcześniej opisywanym wynikiem wskazującym, że przestrzenią, która najbardziej się z tym zjawiskiem kojarzy, jest internet. Wielu przypisuje mowę nienawiści politykom (47%). To najczęstsze wskazanie w 2007 roku, jednak zestaw odpowiedzi ówczesnego pytania nie uwzględniał internautów i różnił się w jeszcze innych aspektach, co uniemożliwia porównanie

⁵ Więcej w komunikacie CBOS „Społeczna percepcja przemocy werbalnej i mowy nienawiści”, maj 2007 (oprac. M. Feliksiak). Bezpośrednie zestawienie obecnych wyników z tymi z 2007 roku nie jest możliwe ze względu na różnicę w metodologii pytania.

z obecnymi wynikami. Zbliżony odsetek respondentów (44%) deklaruje, że mowę nienawiści dostrzega u zwykłych ludzi w miejscach publicznych. Ponad jedna trzecia (35%) wskazuje, że wypowiedzi tego typu pojawiają się często w trakcie demonstracji, protestów i marszów, a niespełna jedna trzecia (29%) przypisuje je członkom radykalnych organizacji. Jedna piąta badanych (20%) uważa, że mowę nienawiści najczęściej posługują się dziennikarze i publicyści. Sporadycznie dostrzega się ją w wypowiedziach artystów i osób z branży rozrywkowej (9%), przedstawicieli Kościoła rzymskokatolickiego (8%) oraz osób ze świata nauki (1%). Bardzo rzadko ankietowani przyznają, że mowa nienawiści występuje w ich otoczeniu: rodzinnym, towarzyskim (7%) lub zawodowym (6%). Wśród innych, nieskategoryzowanych odpowiedzi (3%) wymieniano jeszcze sąsiadów, uczniów, młodzież, „łobuzów”.

CBOS

RYS. 3. Kto je najczęściej wypowiadał?

ODPOWIEDZI ANKIETOWANYCH, KTÓRZY ZETKNĘLI SIĘ Z MOWĄ NIENAWIŚCI (N=614)

Badani mający mniej niż 45 lat częściej niż starsi stykają się z mową nienawiści w internecie, a najczęściej wskazywanym przez nich nadawcą hejtu są użytkownicy internetu. Z doświadczeń młodszych respondentów w większym stopniu niż starszych wynika również, że są to zwykli ludzie w miejscach publicznych. Przez starszych ankietowanych, zwłaszcza mających 65 lat i więcej, mowa nienawiści dostrzegana jest głównie w telewizji, a wypowiadają ją przeważnie politycy (zob. tabele aneksowe 2 i 3).

Pytaliśmy też o to, jakie cechy są najczęściej napiętnowane w mowie nienawiści – inaczej mówiąc, kto przeważnie jest jej adresatem. Blisko dwie trzecie badanych (64%) uważa, że tego typu wypowiedzi najczęściej odnoszą się do orientacji seksualnej. Niespełna połowa (46%) dostrzega głównie mowę nienawiści o podłożu rasistowskim, a dwie piąte (41%) – ksenofobicznym. Również dwie piąte respondentów (41%) twierdzi, że odnosi się ona przeważnie do wyznania religijnego.

Rzadziej jako przedmiot mowy nienawiści wskazywano pochodzenie społeczne (17%), niepełnosprawność (11%), płeć (8%), bezwyznaniowość (4%) lub wiek (3%). Wśród innych cech (7%) najczęściej wymieniano poglądy polityczne, a rzadziej – wygląd zewnętrzny, sylwetkę, zawód, styl życia oraz liczbę dzieci w kontekście funkcjonowania programu „Rodzina 500 plus”.

CBOS

RYS. 4. Czego dotyczyły te obraźliwe wypowiedzi?

ODPOWIEDZI ANKIETOWANYCH, KTÓRZY ZETKNĘLI SIĘ Z MOWĄ NIENAWIŚCI (N=614)

Odsetki nie sumują się do 100, ponieważ ankietowani mogli udzielić więcej niż jednej odpowiedzi

Warto zauważyć, że w stosunku do wyników zbliżonego pytania zadanego dwanaście lat temu hierarchia cech, które są postrzegane jako przedmiot mowy nienawiści, nie uległa istotnym zmianom. Tak jak obecnie, najczęściej dostrzegano wówczas mowę nienawiści odnoszącą się do orientacji seksualnej, rasy, wyznania i przynależności etnicznej⁶.

Niektóre cechy społeczno-demograficzne badanych wpływają na to, jakiego typu mowę nienawiści dostrzegają. Pod względem wyczulenia na obraźliwe wypowiedzi dotyczące koloru skóry, pochodzenia etnicznego, a także orientacji seksualnej i płci wyróżniają się ankietowani o poglądach lewicowych, z kolei respondenci identyfikujący się z prawicą częściej zauważają te nawiązujące do wyznania religijnego (w tym aspekcie wyróżniają się także osoby najbardziej zaangażowane w praktyki religijne) i pochodzenia społecznego. Z obraźliwymi treściami odnoszącymi się do narodowości,

⁶ W 2007 roku na pytanie „Czego, jakich cech, pana(i) zdaniem, dotyczyły te obraźliwe, wyszydzające, krzywdzące wypowiedzi?” odpowiadano następująco: preferencji seksualnych – 76%, koloru skóry – 60%, wyznania religijnego – 39%, narodowości, przynależności etnicznej – 36%, niepełnosprawności, kalectwa – 20%, pochodzenia społecznego – 19%, braku wyznania religijnego – 10%, płci – 9%, innych cech – 1%, trudno powiedzieć – 1%.

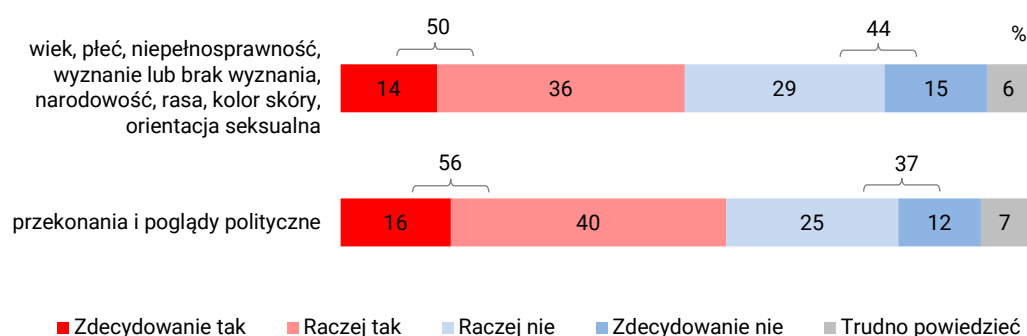
wyznania i orientacji seksualnej częściej mieli również kontakt respondenci najlepiej wykształceni i mieszkający w największych miastach (zob. tabelę aneksową 4).

PRYZWOLENIE NA HEJT I WŁASNE DOŚWIADCZENIA

Co drugi badany (50%) twierdzi, że w polskim społeczeństwie istnieje przyzwolenie na obrażanie innych ze względu na takie ich cechy, jak wiek, płeć, niepełnosprawność, wyznanie lub brak wyznania, narodowość, rasa, kolor skóry, orientacja seksualna, natomiast ponad dwie piąte (44%) uważa, że nie ma na to zgody. Częściej mówi się o aprobacie obrażania innych ze względu na przekonania i poglądy polityczne. Z tym, że w Polsce istnieje na to przyzwolenie, zgadza się więcej niż połowa ankietowanych (56%), a ponad jedna trzecia (37%) jest przeciwnego zdania.

CBOS

RYS. 5. Czy uważa Pan(i), że obecnie w polskim społeczeństwie istnieje przyzwolenie na obrażanie innych ze względu na takie ich cechy, jak:

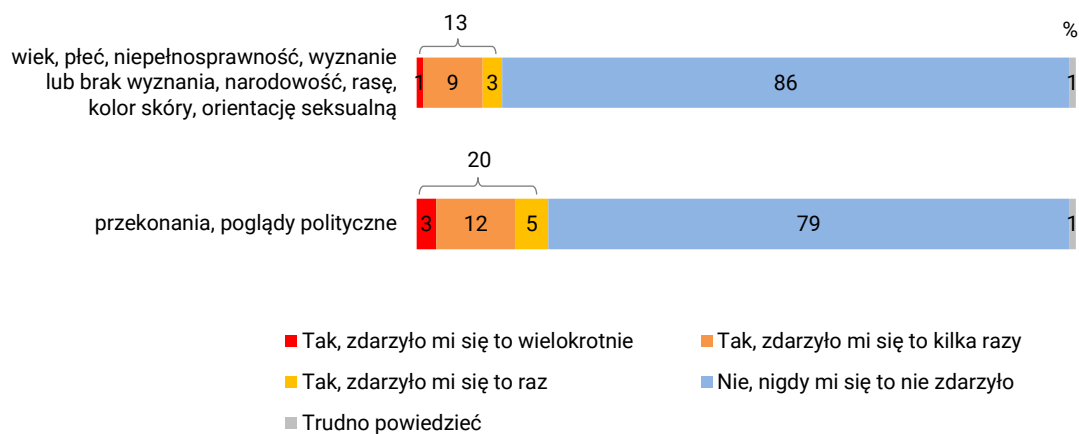

Przekonanie, że w Polsce istnieje społeczne przyzwolenie na obrażanie innych, zarówno ze względu na pewne ich niezwykłe cechy, jak i przekonania czy poglądy, najczęściej podzielają badani z największych miast, mający wyższe wykształcenie i uzyskujący najwyższe dochody *per capita*, a także identyfikujący się z lewicą i nieuczestniczący w praktykach religijnych (zob. tabele aneksowe 5 i 6).

Więcej niż co siódmy Polak (13%) przyznaje, że zdarzyło mu się wypowiadać obraźliwie o jakieś osobie lub grupie ze względu na takie jej cechy, jak wiek, płeć, niepełnosprawność, wyznanie lub brak wyznania, narodowość, rasa, kolor skóry, orientacja seksualna. Jedna piąta (20%), przynajmniej raz wypowiedziała się o kimś w sposób obraźliwy ze względu na przekonania i poglądy polityczne tej osoby. Do wypowiedzenia się o kimś obraźliwie zarówno ze względu na którąś z wymienionych cech, jak i ze względu na poglądy polityczne przyznaje się 8% badanych, natomiast trzy czwarte (74%) deklaruje, że nigdy nie zrobiło czegoś takiego.

CBOS

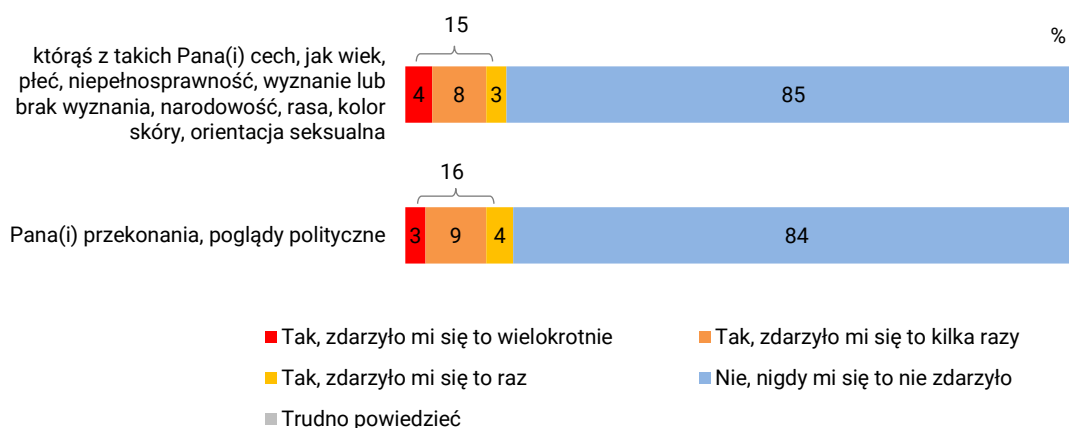
RYS. 6. Czy zdarzyło się Panu(i) wypowiedzieć obraźliwie o jakiejś osobie lub grupie osób ze względu na jej / ich:

Prawie co siódmy ankietowany (15%) został obrażony ze względu na którąś z wymienionych wcześniej cech, a niemal tyle samo (16%) doświadczyło tego ze względu na swoje przekonania. Sześciu na stu respondentów (6%) było adresatami obraźliwych wypowiedzi zarówno typowych dla mowy nienawiści, jak i hejtu związanego z poglądami. Jedna czwarta (76%) nie doświadczyła ani jednych, ani drugich.

CBOS

RYS. 7. Czy zdarzyło się, że ktoś obraził Pana(ią) ze względu na:

W przypadku mowy nienawiści oraz obraźliwych wypowiedzi dotyczących poglądów i przekonań nadawca niejednokrotnie jest też i ich odbiorcą. Inaczej mówiąc, osoby, które wypowiadały się w sposób obraźliwy o innych, relatywnie często też były adresatami takich komunikatów.

TABELA 1

Czy zdarzyło się Panu(i) wypowiedzieć obraźliwie o jakiejś osobie lub grupie osób ze względu na jej / ich wiek, płeć, niepełnosprawność, wyznanie lub brak wyznania, narodowość, rasę, kolor skóry, orientację seksualną?	Czy zdarzyło się, że ktoś obraził Pana(ią) ze względu na którąś z takich Pana(i) cech, jak wiek, płeć, niepełnosprawność, wyznanie lub brak wyznania, narodowość, rasa, kolor skóry, orientacja seksualna?	
	Tak	Nie
	w procentach	
Tak	41	59
Nie	11	89
Ogółem	15	85

TABELA 2

Czy zdarzyło się Panu(i) wypowiedzieć obraźliwie o jakiejś osobie lub grupie osób ze względu na jej / ich przekonania, poglądy polityczne?	Czy zdarzyło się, że ktoś obraził Pana(ią) ze względu na Pana(i) przekonania, poglądy polityczne?	
	Tak	Nie
	w procentach	
Tak	46	54
Nie	8	91
Ogółem	16	84

Do obraźliwych wypowiedzi z repertuaru mowy nienawiści oraz takich, które odnoszą się do poglądów, zauważalnie częściej przyznają się mężczyźni niż kobiety, a także częściej niż przeciętnie ludzie młodzi (poniżej 35 roku życia), uzyskujący najwyższe dochody *per capita*, nieuczestniczący w praktykach religijnych. Jeśli chodzi o wypowiadanie się w sposób obraźliwy ze względu na poglądy, wyróżniają się mieszkańcy dużych, szczególnie największych miast, najlepiej wykształceni, deklarujący lewicową orientację polityczną, zwolennicy ugrupowań opozycyjnych (PO i PSL). Adresatami ataków werbalnych, które można określić jako mowę nienawiści, częściej niż inni byli badani mający poniżej 35 lat, a hejtu dotyczącego poglądów politycznych – w wieku od 35 do 44 lat, mający wyższe wykształcenie, uzyskujący najwyższe dochody *per capita*, identyfikujący się z lewicą i popierający PO. Wypowiedzi jednego i drugiego typu doświadczyły w relatywnie większym stopniu niż inni osoby z największych miast, nieuczestniczące w praktykach religijnych, jak również najbardziej w nie zaangażowane (uczestniczące w nich kilka razy w tygodniu). Te ostatnie wyróżniają się zwłaszcza jako ofiary hejtu dotyczącego spraw światopoglądowych. Należy podkreślić, że deklaracje twierdzące nie określają jednoznacznie skali zjawiska, ponieważ istotnie wpływa na nie także poziom wrażliwości respondentów na pewien typ wypowiedzi oraz gotowości do przyznania się i ujawnienia czegoś społecznie nieakceptowanego.

TABELA 3

Zmienne		Odsetki badanych, którym zdarzyło się:			
		wypowiedzieć obraźliwie o kimś ze względu na jakąś jego cechę niezbywalną	wypowiedzieć obraźliwie o kimś ze względu na jego poglądy	zostać obrażonym ze względu na jakąś cechę niezbywalną	zostać obrażonym ze względu na poglądy
		w procentach			
Ogółem		13	20	15	16
Płeć	Mężczyźni	20	25	16	19
	Kobiety	7	15	14	13
Wiek	18–24 lata	25	27	20	16
	25–34	23	24	23	18
	35–44	14	22	11	21
	45–54	12	22	13	18
	55–64	8	15	13	8
	65 lat i więcej	6	15	10	15
Miejsce zamieszkania	Wieś	10	14	13	12
	Miasto do 19 999	11	21	13	17
	20 000 – 99 999	16	19	16	16
	100 000 – 499 999	18	26	16	19
	500 000 i więcej	17	42	24	27
Wykształcenie	Podstawowe	11	16	13	13
	Zasadnicze zawodowe	13	12	16	8
	Średnie	14	23	13	15
	Wyższe	14	26	16	26
Dochody na jedną osobę	Do 899 zł	15	16	14	13
	Od 900 zł do 1299 zł	11	17	16	12
	Od 1300 zł do 1799 zł	14	20	13	15
	Od 1800 zł do 2499 zł	16	23	11	15
	2500 zł i więcej	20	30	18	26
Poglądy polityczne	Lewicowe	16	33	16	25
	Centrowe	15	20	14	14
	Prawicowe	14	21	15	19
	Niesprecyzowane	9	9	14	7
Zwolennicy*:	PiS	10	16	14	15
	PO	14	29	16	25
	PSL	16	31	15	13
Udział w praktykach religijnych	Kilka razy w tygodniu	8	17	21	33
	Raz w tygodniu	9	16	11	12
	1–2 razy w miesiącu	15	22	12	15
	Kilka razy w roku	16	20	15	15
	Nie uczestniczy	22	29	24	23

* Największe elektoraty partyjne w lipcu

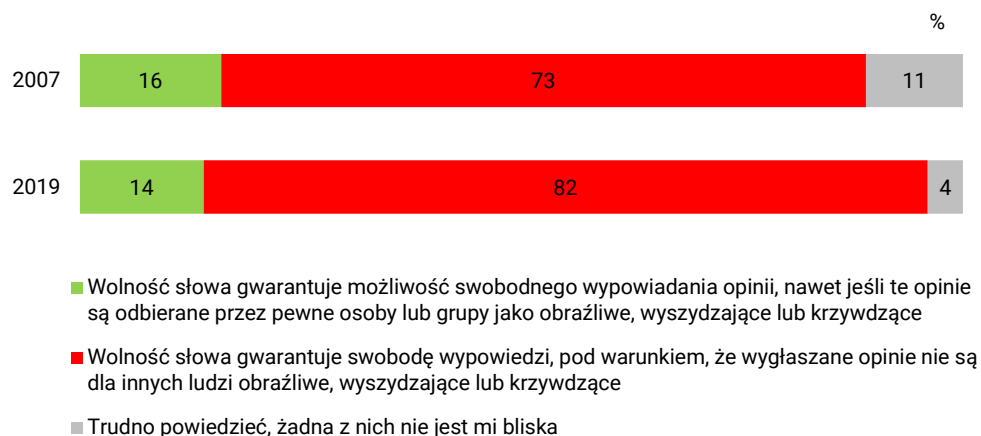
WOLNOŚĆ SŁOWA I JEJ OGRANICZENIA

Swoboda wypowiedzi jest jedną z fundamentalnych zasad liberalnych demokracji. Realizacja tej wolności, zwłaszcza obecnie, w dobie powszechności internetu, nie jest jednak czymś oczywistym i budzi pewne kontrowersje. W sytuacji idealnej każdy uczestnik jakiegokolwiek dyskusji jest świadomy granic, których przekraczać nie powinien, a które najprościej można wytyczyć tam, gdzie realizacja wolności jednej osoby naruszałaby wolność drugiej. W praktyce, jak wiadomo, bywa różnie, szczególnie, że obecnie w większym stopniu niż kiedykolwiek wcześniej istnieje możliwość wyrażania opinii w sposób anonimowy. Próbą zaradzenia tym problemom jest z jednej strony koncepcja poprawności politycznej, która nakłada na wypowiadających się pewne ograniczenia, a z drugiej strony – prawa zakazujące określonych wypowiedzi.

Poprosiliśmy badanych o ustosunkowanie się do dwóch opinii dotyczących wolności słowa i wskazanie, która z nich jest bliższa ich przekonaniom. Zdecydowana większość ankietowanych (82%) jest zdania, że wolność słowa powinna podlegać pewnym ograniczeniom po to, aby nie naruszać godności innych i nie wyrządzać im krzywdy. Jedna siódma (14%) uważa natomiast, że wolność słowa gwarantuje swobodę wypowiedzi, nawet wtedy, gdy to, co mówimy, jest obraźliwe i krzywdzące dla jakiejś osoby lub grupy. Obecnie stanowiska w tej kwestii są bardziej sprecyzowane niż w roku 2007 i więcej osób niż wówczas opowiada się za pewnymi ograniczeniami wolności słowa.

CBOS

RYS. 8. Która z poniższych opinii jest Panu(i) bliższa?

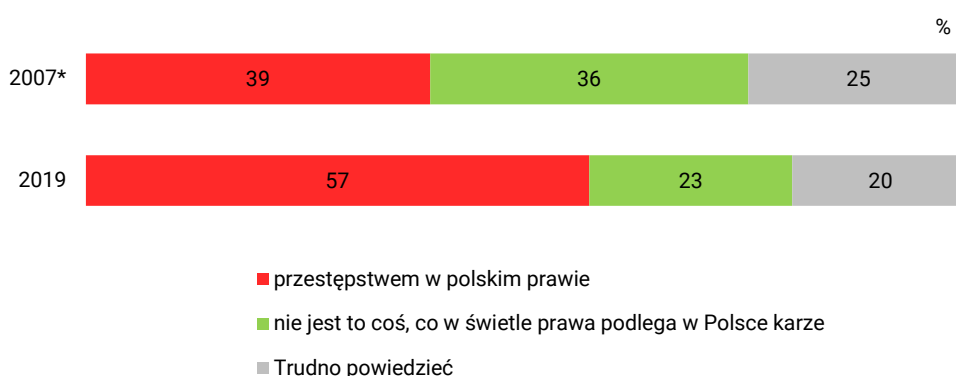
Zwolennicy bezkompromisowej wolności słowa to zauważalnie częściej mężczyźni niż kobiety, a ponadto w większym stopniu niż inni respondenci najmłodszy, badani z największych miast oraz nieuczestniczący w praktykach religijnych (zob. tabelę aneksową 7).

Polski kodeks karny penalizuje nawoływanie do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych lub ze względu na brak wyznania. Z deklaracji badanych wynika, że świadomość prawna w tym zakresie jest relatywnie duża i jednocześnie większa niż była

dwanaście lat temu. Ponad połowa badanych (57%) wie, że tak zdefiniowana mowa nienawiści jest w polskim prawie przestępstwem, natomiast niespełna jedna czwarta (23%) uważa, że nie jest to coś, co podlega karze. Warto przypomnieć w tym miejscu wyniki pytania otwartego o to, czym jest mowa nienawiści, i zauważyć, że bardzo nieliczni respondenci definiowali ją spontanicznie jako przestępstwo – w większości przypadków mówiono o naruszeniu pewnych norm społecznych, ale nie prawnych.

CBOS

RYS. 9. Czy, według Pana(i) wiedzy, nawoływanie do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych lub ze względu na bezwyznaniowość jest:

* W roku 2007 pytanie – adekwatnie do ówczesnego przepisu w kodeksie karnym odnoszącego się do mowy nienawiści – brzmiało: „Czy, według Pana(i) wiedzy, wyszydzanie, oskarżanie i poniżanie innych ludzi za ich narodowość, kolor skóry, wyznanie itp...” [dalej bez zmian]

Wiedza o istnieniu prawa zakazującego mowy nienawiści jest powiązana z poziomem wykształcenia. Świadomością prawną w tym względzie wyróżniają się badani mający wyższe wykształcenie (70%), natomiast mniej zorientowanych jest wśród osób z wykształceniem średnim (55%), zasadniczym zawodowym (49%) i podstawowym (48%).

Jakość języka dyskusji publicznych zdaje się pogarszać. Trudno ustalić wszystkie przyczyny tego zjawiska, choć bez wątpienia wynika to także z upowszechnienia internetu, zwłaszcza mediów społecznościowych. Internet, zachęcając pozorami anonimowości, przesunął bowiem (i nadal przesuwają) granice tego, co w wypowiedzi uważane jest za dopuszczalne. W ostatnich latach w Polsce nasiliły się napięcia społeczne, głównie jeśli chodzi o kwestie światopoglądowe, i wzrosła temperatura sporu politycznego, co również znajduje przełożenie na język debaty publicznej, który zauważalnie się radykalizuje.

Z deklaracji Polaków dotyczących mowy nienawiści wynika, że obecnie stykają się z nią częściej, niż kiedy pytaliśmy o to poprzednio, w roku 2007. Najczęściej dostrzegają ją – zależy to w znacznej mierze od wieku – w internecie (młodszy) i w telewizji (starsi). Nadawcy mowy nienawiści – to przede wszystkim, w percepcji badanych, użytkownicy internetu, często też politycy i zwykli ludzie w miejscach publicznych. Przedmiotem mowy nienawiści jest głównie orientacja seksualna, kolor skóry, narodowość lub pochodzenie etniczne oraz wyznanie religijne. W opinii przeważającej części respondentów w polskim społeczeństwie istnieje przyzwolenie na hejt – zarówno ten z repertuaru mowy nienawiści, jak i dotyczący przekonań i poglądów politycznych. Około jednej siódmej badanych przyznaje się do obraźliwych wypowiedzi o innych – ze względu na wiek, płeć, niepełnosprawność, wyznanie lub jego brak, narodowość, rasę czy orientację seksualną, a jedna piąta – ze względu na przekonania i poglądy polityczne. Warto zaznaczyć, że nadawcy hejtu relatywnie często przyznają, że sami go doświadczyli. Jeśli chodzi o sprawy normatywne, ogromna większość Polaków – jeszcze więcej niż dwanaście lat temu – uważa, że granice wolności słowa powinny przebiegać tam, gdzie wygłaszana opinia staje się dla kogoś innego obraźliwa lub krzywdząca. Ponad połowa ankietowanych ma świadomość prawną w zakresie mowy nienawiści – deklaruje, że wie, iż nawoływanie do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych wyznaniowych lub ze względu na bezwyznaniowość jest w polskim prawie przestępstwem.

Opracował

Michał Feliksiak

TABELA 1

		Czy spotkał(a) się Pan(i) z wypowiedziami – ustnymi lub pisemnymi – które obrażały, wyszydzały lub dyskryminowały innych z przyczyn całkowicie lub częściowo od nich niezależnych, np. dotyczyły ich rasy, koloru skóry, wyznania (lub braku wyznania), pochodzenia narodowego lub etnicznego, orientacji seksualnej, płci, wieku, niepełnosprawności itp.?			Liczba osób
		Tak, spotkał(a)m się z takimi wypowiedziami	Nie, nie spotkał(a)m się z takimi wypowiedziami	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		57	41	2	1076
Płeć	Mężczyźni	57	41	2	508
	Kobiety	57	42	1	568
Wiek	18–24 lata	82	18		80
	25–34	69	29	1	218
	35–44	63	33	3	186
	45–54	60	40		148
	55–64	48	50	3	211
	65 lat i więcej	39	60	1	232
Miejsce zamieszkania	Wieś	51	48	1	435
	Miasto do 19 999	49	49	1	149
	20 000 – 99 999	68	31	1	245
	100 000 – 499 999	59	40	1	171
	500 000 i więcej mieszk.	71	23	6	76
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	42	55	2	187
	Zasadnicze zawodowe	44	54	2	263
	Średnie	63	37	0	335
	Wyższe	71	26	2	291
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	77	21	3	112
	Średni personel, technicy	69	30	2	48
	Pracownicy adm.-biurowi	64	35	1	88
	Pracownicy usług	71	29		80
	Robotnicy wykwalifikowani	59	39	2	139
	Robotnicy niewykwalifik.	50	47	3	38
	Rolnicy	35	65		40
	Pracujący na własny rach.	65	35		59
	Bezrobotni	54	46		37
	Emeryci	41	57	2	276
	Renciści	41	57	1	50
	Uczniowie i studenci	90	10		47
	Gospodynie domowe i inni	54	43	3	62
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	71	27	2	154
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	60	39	1	88
	sekt. prywat. poza rolnict.	66	32	2	324
	prywatnym gosp. rolnym	36	64		47
Dochody na jedną osobę	Do 899 zł	48	51	1	105
	Od 900 zł do 1299 zł	48	51	1	163
	Od 1300 zł do 1799 zł	52	46	2	176
	Od 1800 zł do 2499 zł	64	36		146
	2500 zł i więcej	67	32	1	181
Ocena własnych war. mater.	Złe	38	58	4	58
	Średnie	52	45	3	375
	Dobre	62	38	1	642
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	61	39		40
	Raz w tygodniu	50	47	3	452
	1–2 razy w miesiącu	58	42		169
	Kilka razy w roku	62	37	1	248
	W ogóle nie uczestniczy	65	33	1	164
Poglądy polityczne	Lewica	69	31		195
	Centrum	63	36	1	268
	Prawica	51	48	1	329
	Trudno powiedzieć	50	46	3	259

TABELA 2

		Gdzie najczęściej spotykał(a) się Pan(i) z takimi wypowiedziami? [mową nienawiści]											Liczba osób
		W gazetach, czasopiśmie	W telewizji	W radiu	W internecie	Na plakatach, transparentach, ulotkach	Na murach, ścianach budynków, jako tzw. graffiti	W miejscach publicznych, na ulicy	W swoim miejscu pracy, nauki	W swoim domu	W innym miejscu	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	
Ogółem		16	57	8	65	10	33	45	12	2	4	0	614
Płeć	Mężczyźni	16	55	10	63	11	34	43	12	1	2		291
	Kobiety	15	58	6	66	9	32	48	11	2	5	1	322
Wiek	18–24 lata	5	25	1	91	13	34	51	22		2		65
	25–34	10	45	2	76	10	36	54	14	0	2	1	151
	35–44	17	65	9	74	10	37	40	9		3		118
	45–54	28	61	12	64	6	26	39	10	5	6		89
	55–64	16	62	8	47	6	34	44	13	2	3		100
	65 lat i więcej	18	78	15	35	12	25	41	1	3	6		90
Miejsce zamieszkania	Wieś	12	57	8	59	10	31	42	9	2	3		220
	Miasto do 19 999	18	60	11	64	5	29	50	14		2		73
	20 000 – 99 999	14	59	6	62	10	32	46	11	2	3	1	166
	100 000 – 499 999	18	47	6	70	10	32	50	18	2	8		101
	500 000 i więcej mieszk.	26	64	15	90	11	45	41	7				54
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	6	38	4	48	9	18	52	25	1	2		79
	Zasadnicze zawodowe	20	51	5	42	9	29	50	14	1	7	2	115
	Średnie	11	53	6	64	11	38	42	9	4	3		211
	Wyższe	22	71	13	85	8	35	44	8		3		208
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	31	58	17	90	6	43	50	6		1		86
	Średni personel, technicy	14	66		60	8	38	34	18	5			33
	Pracownicy adm.-biurowi	9	62	4	80	8	46	41	8	1	7		56
	Pracownicy usług	6	56	4	71	15	36	46	15		3		56
	Robotnicy wykwalifikowani	18	46	6	64	6	29	53	26	3	2		82
	Robotnicy niewykwalifik.	10	40	14	39	7	24	54	11		6		19
	Rolnicy	18	45		41	12	6	67		7	10		14
	Pracujący na własny rach.	16	66	9	66	17	36	37	2		9		38
	Bezrobotni	13	39	4	62	10	26	47	16		6		20
	Emeryci	17	77	13	42	11	25	39	5	3	4		112
	Renciści	4	43		15	7	27	57	11		8		21
	Uczniowie i studenci	7	27	2	92	9	40	50	23				43
	Gospodynie domowe i inni	14	54	3	71	9	18	38	5	2	1	6	33
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	25	61	11	81	6	45	40	11	1	6		109
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	16	63	14	59	10	40	50	15	2	1		52
	sekt. prywat. poza rolnict.	13	52	6	73	11	33	49	15	1	3		215
	prywatnym gosp. rolnym	15	44		35	10	15	66		6	8		17
Dochody na jedną osobę	Do 899 zł	8	36	5	62	8	22	43	18	3	4		51
	Od 900 zł do 1299 zł	14	53	5	51	9	33	45	14		1	2	78
	Od 1300 zł do 1799 zł	16	55	12	60	5	38	41	15	2	7		92
	Od 1800 zł do 2499 zł	26	58	8	74	10	35	41	11	3	4		94
	2500 zł i więcej	24	59	12	76	7	42	42	12	1	2		122
Ocena własnych war. mater.	Złe	30	76	11	52	4	12	31	5				22
	Średnie	13	55	7	57	11	33	49	10	3	4		196
	Dobre	16	57	8	70	9	34	45	13	1	4	0	395
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	27	58	13	61	23	27	41	7	9	4		24
	Raz w tygodniu	14	62	7	61	10	32	47	9	2	1		228
	1–2 razy w miesiącu	18	55	7	60	3	36	42	17	1	7		98
	Kilka razy w roku	11	53	7	70	10	36	44	14	1	3	1	154
	W ogóle nie uczestniczy	22	51	10	71	11	28	49	8	1	5		107
Poglądy polityczne	Lewica	23	61	12	72	10	42	47	12		4		136
	Centrum	15	58	7	75	12	36	40	12	3	5	1	168
	Prawica	20	62	9	57	9	30	35	10	1	2		168
	Trudno powiedzieć	3	43	3	52	7	24	63	12	3	3		130

TABELA 3

		Kto je najczęściej wypowiadał?													Licz- ba osób
		Politycy	Dzien- nikarze, publi- cyści, prezen- terzy	Artyści, osoby z branży rozryw- kowej	Człon- kowie skraj- nych organi- zacji społecz- nych	Przed- stawi- ciele Kościoła rzyms- kokato- lickiego, księża	Osoby ze świata nauki	Uczest- nicy demon- stracji, protes- tów, marszów	Zwykli ludzie w miej- scach publicz- nych	Użyt- kownicy inter- netu	Moi współ- pracow- nicy, przeło- żeni	Osoby z moje- go bliskie- go oto- czenia – zna- jomi, rodzina	Inne osoby	Trudno powie- dzieć	
		%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	
Ogółem		47	20	9	29	8	1	35	44	55	6	7	3	0	614
Płeć	Mężczyźni	47	22	11	31	8	1	36	37	52	6	6	3	0	291
	Kobiety	47	18	6	28	8	1	33	50	58	5	9	2	0	322
Wiek	18–24 lata	16	9	4	31	11	2	27	51	80	4	9	3	1	65
	25–34	39	9	6	29	4	1	37	54	67	9	7	4		151
	35–44	51	24	12	32	10		35	41	65	7	5			118
	45–54	57	28	11	25	8	2	26	44	45	4	10	2		89
	55–64	52	20	8	31	8		38	34	44	6	8	3		100
	65 lat i więcej	62	33	11	26	12	3	40	35	27		6	3	2	90
Miejsce zamieszkania	Wieś	42	18	8	23	6	1	31	47	51	7	8	0		220
	Miasto do 19 999	57	19	15	37	7	1	37	38	47	4	8	7	1	73
	20 000 – 99 999	47	22	7	26	8	2	33	44	57	4	5	2	0	166
	100 000 – 499 999	44	19	4	30	11	2	35	47	53	9	11	6	1	101
	500 000 i więcej mieszk.	58	26	15	47	14		48	32	83	4	3	1		54
Wykształ- cenie	Podstawowe / gimnazjalne	30	9	4	21	3	3	21	52	43	9	16	5		79
	Zasadnicze zawodowe	38	17	10	19	1	2	31	52	33	5	13	5	1	115
	Średnie	44	21	8	25	8	0	39	43	53	6	6	2	0	211
	Wyższe	61	25	11	42	14	1	38	37	74	5	2	1		208
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyż- szym wyksz.	66	24	15	47	13		40	40	76	5	2	1		86
	Średni personel, technicy	60	25	4	24	7		30	40	57	9	5			33
	Pracownicy adm.-biurowi	44	19	1	32	9		34	42	77	5	5			56
	Pracownicy usług	32	10	9	43	6		47	54	55	2	6	6	1	56
	Robotnicy wykwalifikowani	39	18	9	15	4	2	32	49	55	22	12	6		82
	Robotnicy niewykwalifik.	33	18	6	20	6		52	56	24	7	6			19
	Rolnicy	25	18	7	26			12	50	31		23			14
	Pracujący na własny rach.	59	26	7	21	10	2	34	40	58		10			38
	Bezrobotni	37	15	8	20	13		21	49	52			10		20
	Emeryci	63	31	9	29	10	2	37	36	32	1	6	1	1	112
	Renciści	18	8	8	21		5	30	48	12	6	18	15		21
	Uczniowie i studenci	17	9	6	29	14	2	21	51	83	1	6		2	43
	Gospodynie domowe i inni	41	12	13	21	3		32	39	59	5	13	3		33
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	54	23	10	36	12		46	42	71	5	5	1		109
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	52	27	10	24	5		36	51	48	14	6	4		52
	sekt. pryw. poza rolnictw.	45	16	7	31	8	1	33	45	63	8	8	3	0	215
	prywatnym gosp. rolnym	27	15	6	22			10	52	26		19			17

TABELA 3 cd.

		Kto je najczęściej wypowiada?													Licz- ba osób
		Politycy	Dzien- nikarze, publi- cyści, prezen- terzy	Artyści, osoby z branży rozryw- kowej	Człon- kowie skraj- nych organi- zacji spo- łecz- nych	Przed- stawi- ciele Kościoła rzyms- kokato- lickiego, księża	Osoby ze świata nauki	Uczest- nicy demon- stracji, protes- tów, mar- szów	Zwykli ludzie w miej- scach publicz- nych	Użyt- kownicy inter- netu	Moi współ- pracow- nicy, przeło- żeni	Osoby z moje- go bliskie- go oto- czenia – zna- jomi, rodzina	Inne osoby	Trudno powie- dzieć	
Ogółem		47	20	9	29	8	1	35	44	55	6	7	3	0	614
Dochody na jedną osobę	Do 899 zł	35	13	4	17	7		30	48	47	7	8	10		51
	Od 900 zł do 1299 zł	44	16	10	25	5	2	34	44	49	6	9	3	2	78
	Od 1300 zł do 1799 zł	54	22	12	26	8	4	34	43	52	5	8	3		92
	Od 1800 zł do 2499 zł	50	25	9	26	11		39	48	58	9	5	1		94
	2500 zł i więcej	56	27	10	42	13	1	33	35	64	7	7	2		122
Ocena własnych war. mater.	Złe	59	19	13	8	11		39	38	32	5	8			22
	Średnie	45	19	7	19	10	2	32	46	51	7	7	5	1	196
	Dobre	47	21	9	35	7	1	36	43	58	5	8	2	0	395
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	57	42	13	23			54	36	49	7	10	2		24
	Raz w tygodniu	43	20	12	28	4	1	41	45	51	5	6	2	1	228
	1–2 razy w miesiącu	52	21	6	33	9	1	28	40	46	11	8	2		98
	Kilka razy w roku	48	16	6	32	8	1	30	47	67	5	8	3		154
	W ogóle nie uczestniczy	45	21	6	26	19	3	28	42	56	3	7	5		107
Poglądy polityczne	Lewica	65	25	7	34	17	3	25	46	59	7	2	3		136
	Centrum	49	18	6	33	10	1	38	37	66	8	8	2		168
	Prawica	45	27	14	31	2	1	46	37	48	4	6	1		168
	Trudno powiedzieć	28	8	6	16	4		24	58	47	3	13	4	2	130

TABELA 4

		Czego/kogo dotyczyły te obraźliwe wypowiedzi?											Liczba osób
		Koloru skóry, rasy	Narodowości, pochodzenia etnicznego	Wyznania religijnego	Braku wyznania religijnego	Płci	Orientacji seksualnej	Niepełnosprawności	Pochodzenia społecznego	Wiek	Innych cech	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	
Ogółem		46	41	41	4	8	64	11	17	3	7	1	614
Płeć	Mężczyźni	44	48	41	4	7	60	9	18	3	7	2	291
	Kobiety	47	35	41	3	9	67	12	16	2	8	1	322
Wiek	18–24 lata	56	45	40	5	3	78	13	11	1	2	2	65
	25–34	47	46	43	4	10	64	11	19	1	8	1	151
	35–44	46	55	41	3	6	66	8	21	2	4	1	118
	45–54	34	36	35	5	11	59	14	19	4	10	4	89
	55–64	49	32	41	1	9	62	7	14	4	9		100
	65 lat i więcej	42	27	45	6	6	57	12	14	3	13	2	90
Miejsce zamieszkania	Wieś	45	38	37	1	7	59	13	19	1	6	3	220
	Miasto do 19 999	48	39	45	4	5	62	7	22	5	11		73
	20 000 – 99 999	45	43	42	7	8	67	8	16	3	8	0	166
	100 000 – 499 999	51	36	45	3	8	67	15	15	1	8	1	101
	500 000 i więcej mieszk.	33	55	49	4	16	73	4	8	5	6		54
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	47	32	38	3	6	59	15	17	1	6	1	79
	Zasadnicze zawodowe	40	36	34	6	9	45	13	20	4	9	4	115
	Średnie	46	37	40	4	8	63	11	16	3	8	1	211
	Wyższe	47	51	48	3	8	77	7	17	2	6		208
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	43	57	49	3	8	82	6	15	3	8		86
	Średni personel, technicy	40	30	38		8	68	6	14	3	13	4	33
	Pracownicy adm.-biurowi	49	46	48	2	7	78	4	20		4		56
	Pracownicy usług	56	39	32	7	8	65	18	17	2	7	3	56
	Robotnicy wykwalifikowani	44	41	37	6	14	49	8	21	3	8	1	82
	Robotnicy niewykwalifik.	40	54	38		7	55	9	9	4	6		19
	Rolnicy	32	43	15			38	17	31			15	14
	Pracujący na własny rach.	47	51	38	5	10	65	17	12		3		38
	Bezrobotni	43	51	28	4	17	39	6	35				20
	Emeryci	45	25	52	5	7	63	8	12	3	11		112
	Renciści	32	20	40			45	31	20	4	11	4	21
	Uczniowie i studenci	58	55	40	3		76	12	10		3	3	43
	Gospodynie domowe i inni	37	26	34	6	11	53	18	27	9	12		33
	inst. państw., publicznej	43	43	43	1	9	79	10	15	2	11		109
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	44	39	38	4	10	53	8	29	6	11	2	52
	sekt. prywat. poza rolnict.	49	50	41	4	9	65	10	13	1	5	2	215
Dochody na jedną osobę	prywatnym gosp. rolnym	37	42	23	6		48	14	26			12	17
	Do 899 zł	44	37	28	2	10	49	12	30	3	10	4	51
	Od 900 zł do 1299 zł	47	35	45	7	7	58	10	19	1	8	2	78
	Od 1300 zł do 1799 zł	32	35	47	6	10	67	13	13	2	9	1	92
	Od 1800 zł do 2499 zł	50	42	39	2	15	64	13	15	2	9		94
Ocena własnych war. mater.	2500 zł i więcej	49	60	40	5	4	71	4	13	3	5		122
	Złe	48	24	39		4	65	7	33	12	8		22
	Średnie	48	35	40	4	8	61	11	18	3	8	1	196
Udział w prakt. religijnych	Dobre	44	45	42	4	8	65	10	15	2	7	1	395
	Kilka razy w tygodniu	22	44	52	2	8	57	16	20	5	14		24
	Raz w tygodniu	42	36	44	4	6	63	13	15	2	9	3	228
	1–2 razy w miesiącu	50	38	38	1	5	65	8	23	2	6	1	98
	Kilka razy w roku	54	46	38	4	8	66	8	18	2	7		154
Poglądy polityczne	W ogóle nie uczestniczy	41	47	42	6	15	63	9	13	4	4	1	107
	Lewica	53	49	38	5	13	70	7	16	3	7	1	136
	Centrum	56	50	40	2	5	71	8	14		7		168
	Prawica	31	31	51	4	7	57	10	23	5	7	2	168
	Trudno powiedzieć	41	35	34	5	8	56	18	15	2	7	3	130

TABELA 5

		Czy uważa Pan(i), że obecnie w polskim społeczeństwie istnieje przyzwolenie na obrażanie innych ze względu na takie ich cechy, jak wiek, płeć, niepełnosprawność, wyznanie lub brak wyznania, narodowość, rasa, kolor skóry, orientacja seksualna?			Liczba osób
		Tak	Nie	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		50	44	6	1076
Płeć	Mężczyźni	46	48	6	508
	Kobiety	53	40	6	568
Wiek	18–24 lata	44	55	1	80
	25–34	43	50	6	218
	35–44	52	42	6	186
	45–54	55	42	3	148
	55–64	47	48	5	211
	65 lat i więcej	54	35	11	232
Miejsce zamieszkania	Wieś	44	49	8	435
	Miasto do 19 999	49	44	6	149
	20 000 – 99 999	55	42	3	245
	100 000 – 499 999	52	41	7	171
	500 000 i więcej mieszk.	64	32	4	76
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	35	52	12	187
	Zasadnicze zawodowe	39	52	9	263
	Średnie	56	41	3	335
	Wyższe	61	36	3	291
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	69	26	5	112
	Średni personel, technicy	43	55	2	48
	Pracownicy adm.-biurowi	59	41		88
	Pracownicy usług	46	47	6	80
	Robotnicy wykwalifikowani	40	54	5	139
	Robotnicy niewykwalifik.	43	55	2	38
	Rolnicy	37	55	8	40
	Pracujący na własny rach.	61	35	4	59
	Bezrobotni	44	48	8	37
	Emeryci	51	37	11	276
	Renciści	30	57	13	50
	Uczniowie i studenci	50	50		47
	Gospodynie domowe i inni	45	53	2	62
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	58	40	2	154
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	46	45	10	88
	sekt. prywat. poza rolnict.	52	45	3	324
	prywatnym gosp. rolnym	35	55	9	47
Dochody na jedną osobę	Do 899 zł	47	52	1	105
	Od 900 zł do 1299 zł	44	46	10	163
	Od 1300 zł do 1799 zł	42	50	8	176
	Od 1800 zł do 2499 zł	53	43	4	146
	2500 zł i więcej	59	38	3	181
Ocena własnych war. mater.	Złe	38	44	18	58
	Średnie	50	43	7	375
	Dobre	51	45	4	642
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	54	46		40
	Raz w tygodniu	48	45	7	452
	1–2 razy w miesiącu	46	51	3	169
	Kilka razy w roku	47	45	8	248
	W ogóle nie uczestniczy	60	33	7	164
Poglądy polityczne	Lewica	66	32	2	195
	Centrum	53	43	3	268
	Prawica	44	51	5	329
	Trudno powiedzieć	42	46	13	259

TABELA 6

		Czy uważa Pan(i), że obecnie w polskim społeczeństwie istnieje przyzwolenie na obrażanie innych ze względu na ich przekonania i poglądy polityczne?			Liczba osób
		Tak	Nie	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		56	37	7	1075
Płeć	Mężczyźni	54	40	6	507
	Kobiety	58	35	7	568
Wiek	18–24 lata	52	42	6	80
	25–34	56	40	4	218
	35–44	59	36	5	186
	45–54	59	38	3	148
	55–64	51	42	7	211
	65 lat i więcej	58	30	12	232
Miejsce zamieszkania	Wieś	48	45	7	434
	Miasto do 19 999	55	38	8	149
	20 000 – 99 999	64	30	6	245
	100 000 – 499 999	60	33	7	171
	500 000 i więcej mieszk.	69	28	4	76
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	37	48	15	186
	Zasadnicze zawodowe	44	48	8	263
	Średnie	62	34	4	335
	Wyższe	72	25	3	291
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	77	20	3	112
	Średni personel, technicy	53	45	2	48
	Pracownicy adm.-biurowi	71	29		88
	Pracownicy usług	48	47	5	80
	Robotnicy wykwalifikowani	49	46	5	139
	Robotnicy niewykwalifik.	64	34	2	38
	Rolnicy	35	59	6	40
	Pracujący na własny rach.	67	29	4	59
	Bezrobotni	39	40	20	37
	Emeryci	55	33	12	276
	Renciści	36	55	8	50
	Uczniowie i studenci	61	34	5	47
	Gospodynie domowe i inni	51	46	3	62
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	69	28	2	154
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	54	37	9	88
	sekt. pryw. poza rolnict.	60	38	2	324
	prywatnym gosp. rolnym	34	59	7	47
Dochody na jedną osobę	Do 899 zł	50	47	3	105
	Od 900 zł do 1299 zł	47	43	9	163
	Od 1300 zł do 1799 zł	54	39	7	176
	Od 1800 zł do 2499 zł	59	36	5	146
	2500 zł i więcej	71	26	3	180
Ocena własnych war. mater.	Złe	46	42	11	58
	Średnie	56	36	9	374
	Dobre	57	38	5	642
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	55	39	6	40
	Raz w tygodniu	53	41	6	451
	1–2 razy w miesiącu	53	43	4	169
	Kilka razy w roku	54	37	8	248
	W ogóle nie uczestniczy	70	23	7	164
Poglądy polityczne	Lewica	70	29	1	195
	Centrum	57	38	4	268
	Prawica	56	40	4	329
	Trudno powiedzieć	44	41	16	259

TABELA 7

		Która z poniższych opinii jest Panu(i) bliższa:			Liczba osób
		wolność słowa gwarantuje możliwość swobodnego wypowiadania opinii, nawet jeśli te opinie są odbierane przez pewne osoby lub grupy jako obraźliwe, wyszydzające lub krzywdzące	wolność słowa gwarantuje swobodę wypowiedzi, pod warunkiem, że wygłaszane opinie nie są dla innych ludzi obraźliwe, wyszydzające lub krzywdzące	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		14	82	4	1076
Płeć	Mężczyźni	21	77	3	508
	Kobiety	9	86	5	568
Wiek	18–24 lata	30	68	2	80
	25–34	19	79	2	218
	35–44	11	85	3	186
	45–54	15	83	1	148
	55–64	12	84	5	211
	65 lat i więcej	9	83	8	232
Miejsce zamieszkania	Wieś	14	80	6	435
	Miasto do 19 999	12	84	4	149
	20 000 – 99 999	12	84	3	245
	100 000 – 499 999	15	84	1	171
	500 000 i więcej mieszk.	26	73	1	76
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	12	77	11	187
	Zasadnicze zawodowe	13	82	5	263
	Średnie	17	82	1	335
	Wyższe	14	85	1	291
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	12	87	1	112
	Średni personel, technicy	12	86	2	48
	Pracownicy adm.-biurowi	11	88	1	88
	Pracownicy usług	27	73		80
	Robotnicy wykwalifikowani	15	84	2	139
	Robotnicy niewykwalifik.	17	83		38
	Rolnicy	27	70	3	40
	Pracujący na własny rach.	20	78	1	59
	Bezrobotni	17	70	14	37
	Emeryci	9	83	8	276
	Renciści	10	81	9	50
	Uczniowie i studenci	29	71		47
	Gospodynie domowe i inni	9	88	3	62
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	10	89	1	154
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	20	79	1	88
	sekt. pryw. poza rolnict.	18	81	1	324
	prywatnym gosp. rolnym	26	71	3	47
Dochody na jedną osobę	Do 899 zł	17	79	4	105
	Od 900 zł do 1299 zł	13	81	5	163
	Od 1300 zł do 1799 zł	13	83	4	176
	Od 1800 zł do 2499 zł	16	82	2	146
	2500 zł i więcej	22	77	1	181
Ocena własnych war. mater.	Złe	14	80	5	58
	Średnie	12	84	4	375
	Dobre	16	81	3	642
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	12	83	5	40
	Raz w tygodniu	11	84	5	452
	1–2 razy w miesiącu	16	82	2	169
	Kilka razy w roku	13	83	4	248
	W ogóle nie uczestniczy	26	72	2	164
Poglądy polityczne	Lewica	16	84		195
	Centrum	14	85	2	268
	Prawica	17	79	3	329
	Trudno powiedzieć	11	81	8	259